

ФИЛОСОФСКИ И МЕДИЦИНСКИ ВЪЗГЛЕДИ НА АНАКСАГОР

А. Арсениев

ANAXAGORAS - PHYLOSOPHICAL AND MEDICAL VIEWS

A. Arseniev

Резюме: Авторът разглежда философските и медицински възгледи на Анаксагор, като отделя специално внимание на влиянието, което има неговото учение върху развитието на философските и частнонаучни знания в Древна Гърция, в т. ч. и върху медицината. Теорията на Анаксагор за „семената на нещата“ или „хомеомериите“ създава условия за възникването на древногръцката атомистика на Левкип и Демокрит - обикновено приемана за теоретична основа на хипократовото лечебно изкуство. За пръв път в историята на древногръцката философия, чрез принципа: „подобното се познава чрез подобното“, Анаксагор въвежда емпиричното (опитното знание) - основа на индуктивния метод; еволюционния подход - поэтапното преминаване от просто към сложно и принципа на относителността - сравнението. На практика, тези идеи стават част от лечебните методи на почти всички медицински школи в Древна Гърция, включително и на хипократовото лечебно изкуство.

Summary: The author examined the phylosophical and medical views of Anaxagoras, paying special attention to the influence of his study on the developing of private scientific knowledge in Ancient Greece, including medicine. The theory of Anaxagoras about the “seeds of things” or the “homeomerics” created conditions for the originating of the ancient Greek atomistics of Leucippus and Democritus - usually accepted as the theoretical basis of the Hippocrate’s healing art. For the first time in the history of the Ancient Greek phylosophy, by the principle: “the similar is known through the similar”, Anaxagoras brings in the imprevical (the knowledge of attempt) - basis of the inductive method; the evolutionary approach-the transition from simple to complex by stages, and the principle of relativity-the comparison. These ideas practicy become part of the medical methods of almost all the medical schools in Ancient Greece, including the Hippocrate’s healing art.

1. Натурфилософия

В основата на битието Анаксагор (500 – 428 г. пр. н. е.) поставя безкрайно делимите и неунищожими материални частици, които той нарича панспермии или “семена на нещата”, а Аристотел – хомеомерии (частноподобни частици). Анаксагор смята, че всичко в природата възниква от смесването на хомеомерии, а многообразието на нещата се дължи на присъствието по величина (количество) на онези от тях, които отговарят на цялото. Той например отбелязва (по Симплиций), че “...Във всичко се съдържа част от всичко...” и “...от онова, от което има най-много в една вещь, посредством него една (дадена) вещь най-вече изглежда (се проявява) или пък е изглеждала (се е проявявала)...” (2). Хомеомериите и техните свойства са вечни и неизменни. Поради малките размери, тези частици (в известна степен са аналогични с

атомите на Демокрит) не могат да бъдат сетивно възприети. Това може да стане едва след тяхното смесване и образуване на цялото. В случая Анаксагор (по подобие на Емпедокъл) следва единното и неизменно битие на Елеатите.

За пръв път в историята на древногръцката философия Анаксагор издига идеята за безкрайната делимост на материята. Хомеомериите са качествено еднородни. Те не могат да се променят, а само да увеличават или да намаляват своите размери. “... И в малкото не съществува най-малко, а има винаги още по-малко...” (2). Анаксагор смята, че всички неща възникват, преобразуват се и загиват посредством съединяване и разединяване на качествено еднородни частици, които в зависимост от притежаваните свойства, оформят и характерните особености на телата. Подобен подход намира конкретно

приложение и в медицината. Така например един от основните лечебни методи, често използван и от Хипократ, е свързан с последователност на лечението – метод, аналогичен с еволюционния подход на Анаксагор „...да се щадят силите на болния и силни лекарства да се предписват само ако по-слабите не са дали положителен резултат...“ (1).

2. Нус-ът

Следвайки идеите на елейската школа и на Емпедокъл, Анаксагор схваща материята като инертна маса. В самото начало, всички неща се намирили в единство, както „...например това месо и тази кост, както и всяко друго нещо. При това всички те били заедно, понеже не само във всяко нещо се съдържа началото на разединението, но и за всички неща. Защото възникващото се появява от подобно тяло, а всичко възниква, само че не изведнъж. Ето защо трябва да съществува някакво начало на възникването. То е единно и той го нарича разум, който започнал някога да действа посредством мисленето...“ (4). Тази сила, която трябва да приведе в движение пасивната материя, Анаксагор нарича Нус (разум). Но, поради вечността и неунищожимостта на хомеомериите, Нус-ът не трябва да се схваща като съществуващ преди материята. Той не трябва да се приема и като телеологичен (целепологащ) принцип, свързан с разумността на космическата хармония. Нус-ът не трябва да се схваща нито като биполарна противоположност (на хомеомериите) - дуализъм, нито като снет (форма на еманация) до материята-хомеомерии световен (или божествен) разум - пантеизъм, нито като предвечна спрямо хомеомериите идея - обективен идеализъм. Нус-ът трябва да се възприема само като външна по отношение на материята форма на движение, въпреки че още в Древна Гърция е имало автори, които са смятали, че Нус-а и хомеомериите са две паралелно съществуващи субстанции - духовна и материална. В този смисъл, Хиполит например твърди, че „...Анаксагор, синът на Хегезибул от Клазомена, дал израз на учението, че началото на вселената - това са умът и материята. Докато умът е произвеждащо начало, материята е страдателно. Работата е там, че когато всички неща били заедно, се намесил умът, който като ги разделил, привел всичко в ред...“ (2). Този фрагмент напомня за дуализма на индийската философска система „Санкхя“, която въвежда две паралелни начала: активната духовна субстанция (Пуруша) и пасивната материална субстанция (Пракрити). Диоген Лаерци смята (за разлика от Хиполит), че Анаксагор

„...първ поставил ума над материята...“ и той (Анаксагор) пише така „...Всичко съществувало заедно и след това дошъл умът и го подредил...“. Затова и сам бил наречен „Ум“ - „Нус“...“ (3). Така Нус-ът (разумът) придобива статут на божествена първопричина. Тази идея до голяма степен намира продължение във философията на Хегел. Той например смята, че учението на Анаксагор е свързано със системата на обективния идеализъм, при това, Хегел твърди, че едва тогава „...започва да изгрява светлина...“ (5) в древногръцката философия. В подкрепа на тезата си той отбелязва: „...Принципът на Анаксагор бил този, че той признал нус-а, мисълта или разсъдъка изобщо като простата същност на света, признал го за абсолютното. Простотата на Нус-а не е битие, а всеобщност (единство)...“, и по нататък „...Това общо само за себе си, отделно от всичко останало, съществува в чист вид само като мислене...“ (5).

Въпреки тези определения Нус-ът на Анаксагор не трябва да се приема като паралелна на/или преди материята (хомеомериите) духовна субстанция, а само като привнесено от вън движение. Нус-ът е най-тънкото и най-чистото от всички неща. Той притежава съвършено знание, а посредством своята активност осъществява процесите на ставане, т. е. на движението на материята - нещата са или такива каквито са, или се променят (трансформират) в зависимост от привнесените или отнетите материални частици - хомеомерии. Анаксагор например твърди, отбелязва Аристотел, че „...умът не страда и не е смесен (с нищо), тъй като той го прави начало на движението. Понеже само в такъв случай той би могъл да привежда в движение (всичко), ако самият той би бил неподвижен, и да господства (властва), ако сам той би бил несмесен...“ (2).

Анаксагор смята, че сетивността отразява определени хомеомерии, т. е. ако в едно същество преобладават хомеомерии на живота, то и неговите сетивни органи ще могат да възприемат нещата. Тяхната сила зависи от свойствата на преобладаващите хомеомерии и от разстоянието до възприеманите обекти. Следователно сетивните възприятия възникват благодарение на принципа: - подобното се познава чрез подобното – отделните части (хомеомериите), съставни елементи на цялото се познават чрез него, а цялото чрез своите части. Въпреки ролята на сетивата, Анаксагор смята, че познание, получено с тяхна помощ не може да бъде истинно. За античния мислител само разумът може да бъде критерий за истинно позна-

ние, защото само с негова помощ може да се стигне до същността на нещата, т. е. до невидимите хомеомерии.

3. Космология

Анаксагор смята, че вселената е структурирана съобразно тежестта на телата, от които тя е съставена. Така, по-тежките тела се намират отдолу, а по-леките отгоре. В основата на света той поставя най-тежкото тяло, плоската и, имаща формата на диск Земя. Между нея и огъня се намират другите две стихии - Водата и Въздухът. В самата периферия на космоса се намира едно особено състояние на въздуха, наречено етер, което притежава свойства, характерни и за въздуха и за огъня. Етерът е „топъл, сух, светъл и рядък“ (4). Под него се намира един пласт от студен въздух. Анаксагор смята, че планетите са съставени от особено вещество, подобно на камък. Луната например приема свойствата на Земята, защото тя се намира по близо до нея, отколкото до „топлия“ Етер. Затова луната е студена, твърда и суха, а слънцето представлява топла (огнена) маса.

Твърде интересна е теорията на Анаксагор за произхода на живите организми. Тази теория, както и някои други идеи на античния мислител, не могат да бъдат обвързани с определени медицински идеи, още повече, че Анаксагор не се е занимавал с такава дейност. Но неговите, революционни по своя характер възгледи, които се съдържат не само в тази теория, но и в цялото му научно творчество, могат да бъдат пренесени върху всички частнонаучни знания. По тази причина, разбира се с известни уговорки, можем да приемем, че той, макар и индиректно, има съществен принос за развитието и на древногръцката медицинска наука и практика.

4. Медицински възгледи

Според Анаксагор живите организми са произлезли от топлината, влагата и земята, след което започват своето самостоятелно развитие. В случая е важно да се отбележи, че живите организми са произлезли от три стихии, които имат противоположни свойства - Водата, която е студена, влажна и тъмна, Огъня е топъл, подвижен и летлив, а Земята е твърда и суха. От тук следва, че всички тела - и на животните и на човека - съставени от кожа, кръв, жили, сухожилия, кости и т. н., са зависими и от трите стихии. Те се отличават със свойства като: светло и тъмно - огън и вода, меко и твърдо - вода и земя, еластично и нееластично - огън и земя. В основата на това многообразие Анаксагор поставя едно начало: хляба, който в по-общ

план, може да се приеме и като средство за препитание и като част от самия организъм и като намиращо се извън него - хлябът като социална среда. Този хляб съдържа всички необходими за човешкото съществуване вещества, които чрез консумация се вливат в човешкия организъм и стават негова неразделна част. Следователно в основата на живота и като телесна структура и като реално човешко съществуване - здравето и болестта, Анаксагор поставя препитанието, храненето, хляба (зърнените храни). Всъщност този избор на Анаксагор е напълно закономерен. По време на неговото акме, диетиката е онази част от медицинската наука, която се е ползвала с най-голям авторитет и популярност.

Това обаче, с което Анаксагор остава в историята, е въведения от него критерий за интелектуално превъзходство на хората над животните. Той смята, че наличието на такъв орган като ръцете дава преимущество, в това число и интелектуално, на човешкия род над животинското царство. Анаксагор стига до този извод, като сравнява физическия строеж на тялото на човека с неговите най-близки животински родственици и установява, че именно ръцете, по-скоро техните възможности, прави голямата разлика между хората и животите.

В учението си за произхода на живите организми Анаксагор следва преди всичко Анаксимандър. В същото време той отдава голямо значение и на въздуха за живота на организмите - вероятно повлиян и от Анаксимен. По тази причина, Анаксагор, подобно на йонийските мислители, приписва на растенията дихание, като смята, че те също изпитват чувства - при удоволствия има растеж, а при страдания - окапване на листата.

Много от идеите на Анаксагор и в теоретичен, и в практически план се използват от редица представители на древногръцката медицина, в това число и от Хипократ:

1. На първо място Анаксагор използва принципа: подобното се познава чрез подобното. Всяка част (отделните хомеомерии) може да се възприеме само под формата на телесно единство и обратно, чрез тялото се стига до познание за неговите съставни части. Този принцип: подобното се познава чрез подобното, представлява форма на количествено натрупване, което определя и свойствата на цялото. Преведено на медицински език, това означава, че всяко състояние: на здраве или болест, следва присъствието на хомеомериите - по величина. Например, ако при здраве, състояние на хармония между

отделните части (свойства) на тялото, липсва процес на отнемане или прибавяне на хомеомери, то при болестта се преминават границите на естественото състояние. Това означава (съобразно метода на Анаксагор - подобното се лекува с подобно), че когато имаме болестно състояние, ние трябва да отнемем или да прибавим част от хомеомериите, предизвикали болестта, до момента на възстановяването на баланс в организма.

2. Като следствие от този метод, Анаксагор за пръв път в историята на древногръцката философия, въвежда т. нар. еволюционен подход. При него имаме поетапно преминаване от просто към сложно. Този метод се използва от повечето медицински школи в Древна Гърция, въпреки че те заявяват своите предпочитания към различието, метод, прилаган и от Анаксимандър и от Хераклит. В този смисъл и Хипократ е използвал еволюционния подход - "...силни лекарства да се предписват само, ако по слабите не са дали положителен резултат..." (1).

3. Анаксагор създава условия за възникването на древногръцките атомисти Левкип и Демокрит. С теорията за „хомеомериите“ той въвежда индивидуалния подход (често прилаган и в частните науки, в т. ч. и в медицината). Според него тялото съществува само по себе си, а многообразието на нещата, изразява степента на многообразие на участващите в тези неща невидими хомеомерии. Тази част от учението на Анаксагор се явява крайъгълен камък на цялата гръцка философска и частнонаучна мисъл – осъществяване на преход от метода на неструктурираната дедукция към структурализма на индуктивния метод. В този смисъл едно от най-големите постижения на Коската медицинска школа и на нейния най-виден представител - Хипократ, до голяма степен повлияно и от Анаксагор, е прехода от дедуктивния метод, характерен за предхипократовата медицина, към метода на индукцията - или както подчертава М. Апостолов, Хипократ „...преустройва учението за болестта...“, като въвежда „...мислещо наблюдение при леглото на болния...“ (1).

4. Анаксагор въвежда и принципа на относителността. Той смята, че всяко нещо е такова, каквото е спрямо друго нещо. Така например водата е топла в сравнение с хладната ръка и обратно - тя е студена спрямо по-топло тяло. По отношение на медицината този принцип може да се трансформира по следния начин. Здравето е здраве, сравнено със степените на здраве (или на болест) и обратно. В случая обаче може да настъпи и момент на качествена промяна, т. е. здравето вече да се приема за болест и обратно - болестта за здраве. Подобен подход възпроизвежда характерния за Анаксагор (Елеатите, Емпедокъл и Платон) принцип: подобното се познава (лекува) чрез подобното. В неговите крайни варианти този принцип може да се тълкува и като: противоположното се познава (лекува) чрез противоположното (като сравнение с него) - принцип, който се използва от йонийските мислители и от Хераклит, а в медицината от Кротонската, Книдската и Коската медицински школи.

Използвана литература:

1. Апостолов М. История на медицината и социалното дело. С., 1994.
2. Древногръцките материалисти. Фрагменти и текстове от Хераклит, Анаксагор, Емпедокъл, Демокрит и Епикур, Наука и изкуство, С., 1958.
3. Лаерций, Д. Животът на философите. Плана 3, С., 2002.
4. Радев Р. Антична философия. Идея. Ст.Загора. 1994.
5. Хегел Г. Ф. История на философията, т. 1, Наука и изкуство, 1982.

Адрес за кореспонденция:

А. Арсениев
Катедра по социална медицина и здравен мениджмънт,
МУ – София,
„Бяло море“ № 8